

Yakup YILMAZ

Türkçenin Cümle Bilgisi
Öbekler – Ögeler – Cümle Çeşitleri

RumeliYA
Yayıncılık ∩ Publishing

Bu kitap

yurtdışındaki Türkçe emekçilerine

ithaf edildi...

Yakup YILMAZ

Türkçenin Cümle Bilgisi
Öbekler – Ögeler – Cümle Çeşitleri

RumeliYA
Yayıncılık   Publishing

Kırklareli 2024

Yazar / Author

Yakup YILMAZ

Kitap adı / Book title

Türkçenin Cümle Bilgisi

Öbekler-Ögeler-Cümle Çeşitleri

Editör / Editor

Doç. Dr. Beytullah BEKAR

Grafiker

RumeliYA

Kapak Tasarım / Cover Design

Selen Gül ŞENTÜRK

Tashih / Redaction

RumeliYA

Yayın dili / Publication language: Türkçe / Turkish

ISBN

RumeliYA: 978-625-94407-3-6

Yayın tarihi / Date published: 2024

Baskı yeri / Printing house

SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No: 41356

Kazım Karabekir Caddesi, Kültür Çarşısı No: 7 / 101-102

İskitler / ANKARA

0 312 341 00 02 - 0 549 341 00 02

APA

Yılmaz, Y. (2024). *Türkçenin Cümle Bilgisi*. Kırklareli: RumeliYA Yayıncılık & Publishing.

Adres / Address

RumeliYA Yayıncılık & Publishing

Karacaibrahim Mah. Nüzhet Somay Caddesi, No. 49 B Merkez, Kırklareli, Türkiye

Sertifika / Certificate No 48218

web: www.rumeliya.com

e-mail: editor@rumeliya.com

© Bu kitabın 2. baskısı için yayın hakkı RumeliYA Yayıncılık & Publishing'e aittir

© The copyright for the 2nd edition of this book belongs to RumeliYA Yayıncılık & Publishing.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	V
İŞARETLER	VIII
KISALTMALAR	IX
ÖN SÖZ.....	XI
1. CÜMLE	1
1.1. CÜMLE BİLGİSİ	1
1.2. CÜMLE	1
1.3. CÜMLENİN YÖNETİMİ	3
2. ÖBEK	5
2.1. İSİM ÖBEKLERİ	7
2.1.1. <i>Ad öbekleri</i>	7
2.1.2. <i>Kişi adı öbeği</i>	15
2.1.3. <i>Sıfat öbeği</i>	17
2.1.4. <i>Zarf öbeği</i>	19
2.1.5. <i>Kısaltma öbekleri</i>	19
2.1.6. <i>Aitlik öbeği</i>	23
2.1.7. <i>Sayı öbeği</i>	24
2.1.8. <i>Tekrar öbeği</i>	25
2.2. FİİL ÖBEKLERİ	29
2.2.1. <i>Birleşik fiil öbeği</i>	29
2.2.2. <i>Fülimsi öbekleri</i>	31
2.3. EDAT ÖBEKLERİ	36
2.3.1. <i>Takı öbeği</i>	36
2.3.2. <i>Bağlaç öbeği</i>	39
2.3.3. <i>Ünlem öbeği</i>	40
2.4. CÜMLE ÖBEKLERİ.....	41
2.5. ÖRNEK ÖBEK TAHLİLLERİ.....	42
2.5.1. <i>İstiklal Marşı</i>	42
2.5.2. <i>Bursa'da Zaman</i>	48
3. CÜMLE ÖGELERİ.....	53
3.1. YÜKLEM [YAPIM, FİİL, PREDİKAT]	54

3.2. ÖZNE [YAPAN, FAİL].....	55
3.2.1. <i>Özne türleri</i>	56
3.2.2. <i>Özne - yüklem uygunluğu</i>	57
3.3. TÜMLEÇ [TAMLAYICI, MEFUL]	58
3.3.1. <i>Tümlecın yapıtı</i>	58
3.3.2. <i>Tümlecın işlevi</i>	60
3.4. CÜMLE DIŐI UNSUR [CDU].....	65
4. CÜMLE ÇEŞİTLERİ.....	67
4.1. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER	67
4.1.1. <i>İsim cümlesi</i>	67
4.1.2. <i>Fül cümlesi</i>	68
4.2. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER.....	68
4.2.1. <i>Kurallı cümle</i>	68
4.2.2. <i>Devrik cümle</i>	68
4.3. ANLAMINA GÖRE CÜMLELER.....	69
4.3.1. <i>Eylemin gerçekleşmesine ve varlığın olmasına/ bulunmasına göre</i>	69
4.3.2. <i>Eylemin kipine göre</i>	70
4.4. YAPISINA GÖRE CÜMLELER	73
4.4.1. <i>Basit cümle</i>	73
4.4.2. <i>Sıralı cümle</i>	73
4.4.3. <i>Bağlı cümle</i>	74
4.4.4. <i>Birleşik cümle</i>	75
4.5. BÜTÜNLÜĞÜNE GÖRE CÜMLELER	83
4.5.1. <i>Tam cümle</i>	83
4.5.2. <i>Kesik [eksiltili] cümle</i>	84
4.6. CÜMLE ÖGESİ ÇÖZÜMLERİ.....	85
4.6.1. <i>Cahit Sıtkı'dan Otuz Beş Yaş Şiiri</i>	85
4.6.2. <i>Yahya Kemal'den Açık Deniz</i>	87
4.6.3. <i>Fuzuli'den Gazel</i>	89
4.6.4. <i>Yunus'tan Canım Kurban Olsun</i>	90
4.6.5. <i>Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi</i>	91
4.6.6. <i>Yasemen</i>	92

5. CÜMLE TAHLİLLERİ	93
5.1. CÜMLE TAHLİLİNDE SAĞLAMA	93
5.2. CÜMLE ÇÖZÜMLEMESİ ÖRNEKLERİ	96
5.2.1. <i>Gazel-i Bâkî</i>	96
5.2.2. <i>Gazel-i Nedîm</i>	97
5.2.3. <i>Ahmed Şem’î - Hulâsatu’l-Ahlâk’tan</i>	98
5.2.6. <i>Cümle çözümlenmeleri</i>	99
6. KAYNAKLAR	103

İŞARETLER

[...]	Öge sınırını belirler.
(...)	1. Gizli öge sınırını belirler. 2. İkincil durumdaki bilgileri belirler. 3. Yan cümlelerin ögelendirilmesinde kullanılır.
<...>	Öbek sınırını belirler.
[<...>]	Hem öbek hem de öge sınırını belirler.
üst yazı	Öge adını ifade eder.
/	1. Bitmemiş cümle sınırını belirler. 2. Birleşik kelimelerin, öbeklerin veya cümlelerin birleşme yerini gösterir.
//	Bitmiş cümle sınırını belirler.
{...}	Biçim birimleri gösterir.
-	Kelime kökünün fiil olduğunu gösterir.
+	Kelime kökünün isim olduğunu gösterir.
>	Bu biçime gider.
<	Bu biçimden gelir.
“...”	Alıntılarını gösterir.
‘...’	Anlamlandırmayı gösterir.
.	Dizi arasındaki kelime bitim yerini gösterir.
Ø	Yok birimi gösterir.
Büyük harf	Değişken şekillerini gösterir: mA= ma, me.

KISALTMALAR

öb.	öbek
a.	ad
f.	fiil
fm.	fiilimsi
s.	sıfat
zm.	zamir
zf.	zarf
t.	takı
tm.	tamlama
b.	bağlaç
ü.	ünlem
DT	dolaylı tümleş
ZT	zarf tümleci
B.li N	belirli nesne
B.siz N	belirsiz nesne
Y	yüklem
Ö	özne

ÖN SÖZ

Dil, kendisini ‘bütün’ anlamına gelen ve anlaşmanın ilk birleşği olan cümlede gösterir. **Cümle**; durum, duygu, düşünce, olay veya yargıyı bildirmek üzere açık veya gizli olarak ek-fiille çekimlenmiş bir isme veya çekimlenmiş bir fiile sahip olan anlam bütünüdür.

Kelimeler bir araya gelince öbekleri veya cümleleri, öbekler cümleleri, cümleler sözceyi, sözcüler metni, metinler bağlamı, bağlam hayatı bütünlükler. Cümle, dilin anlamlı tarafının başlangıç noktasıdır. Cümle görünüşte bazen bir kelime olabilir; bazen uzunca bir paragraf ya da sayfa; bazen de eksik kalmış veya yarım bırakılmış ifade olabilir. Böyle bir durumda cümleyi de metin düzlemi içinde görmek, anlatımın eksik kaldığı yerde cümleyi metin içinde düşünmek gerekir.

Cümle ile ilgili her konu cümle bilgisi tarafından inceler. Cümleyi, cümle çeşitlerini; cümledeki öbekleri, öbeklerin kuruluş ve görevlerini; öğeleri, öğelerin oluşum ve özelliklerini inceleyen dil bilgisi dalına **cümle bilgisi** denir.

Cümle bilgisi kapsamında kelimedenden büyük cümleden küçük birleşmelerin kuruluşu, görevlerini ve özelliklerini içeren **öbekler**; cümleyi kuran yapı taşları **öğeler**, öbeklerin ve kelimelerin fiil yönetiminde bağlantı kurallarına göre birleşerek oluşturduğu bütün olan **cümle** ele alınır, incelenir.

Cümle bilgisi; ses bilgisini, biçim bilgisini, anlam bilgisini de görev sahasına çağırarak en kapsamlı dil bilgisi alanıdır. Cümlede yer alan ekler biçim bilgisini, eklerin değişken biçimlerinden uygun olanını seçmek ses bilgisini, bütün bunların anlamlı olmasını sağlamak anlam bilgisini ilgilendirir. Dolayısıyla cümle bilgisi *cümle* kelimesinin anlamına uygun olarak bütüncül bir dil bilgisi alanıdır.

Cümlelerin yapısında tek başına kelimeler, kelimelerden oluşmuş öbekler ve bunların oluşturduğu anlamlı, yüklemli bir bütün vardır. Bu bütünde öge olarak özne, tümleş ve yüklem bulunur.

Dillerin cümle yapıları kendilerine mahsus özellikler sergiler. Türkçe, Altay dilleri içinde yer alır ve cümle dallanması soladır, yani öğeleri yüklem soluna doğru sıralanır. Hint-Avrupa dillerinde dallanma sağdır, yani öğeler yüklem sağına sıralanır. Dallanma sadece cümle bütününde değil, öbek kuruluşunda da kendini gösterir. Türkçede öbek kuruluşunda tamlayan önce tamlanan sonra gelirken, Hint-Avrupa dillerinde ise tamlanan önce tamlayan sonra gelir.

Bir dil konuşuru yabancı bir dili öğrenmek isterse dillerin dallanma biçimini bilmek zorundadır. Türkçenin dallanması, yani öbek ve öğelerinin kuruluş sırası, Türkçe konuşurlarının karşısına başka dilleri öğrenirken en büyük engel olarak çıkmaktadır. Yabancı dil öğreniri olarak ortaya çıkan kişilerin dillerin dallanmasını ve özellikle Türkçenin dallanma düzenini öğrenip yeni edineceği dil ile kıyas ederek farklılığı bellemelidir.

Türkçede cümlelerin merkezinde ve yönetiminde fiil vardır. Fiilin çekimlenmiş hali cümlede yöneticidir, çekimlenmemiş hali de fiilimsi öbeklerinde yönetici olur. Çekimlenmiş fiillerde zaman, kip, kişi vardır, bunlar da cümleyi özne-yüklem merkezinde kuracak öğelerdir. Bir cümleden bahsedebilmek için yüklem olması şarttır. Cümlelerin kurucu veya merkez ögesi yüklem, yüklem de fiilden gelişir.

Bu çalışmada birinci bölümde cümleye dair teorik ifadeler ve pratik izahlar yer alır. İkinci bölümde isim öbekleri, fiil öbekleri, edat öbekleri ve cümle öbekleri olmak üzere öbekler dört kısımda açıklanmış ve tahlil uygulamaları yapılmıştır. Üçüncü bölümde cümle ögeleri hem klasik tarzda hem de tarafımca farklı tarzda ortaya konan tasnif denemesi anlatılmıştır. Dördüncü bölümde cümle çeşitleri ele alınmış olup birleşik cümleler farklı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Beşinci bölümde öbek, öge ve cümle tahlilleri yapılmış, örneklerle gösterilmiştir. Altıncı bölümde eserin kaynakçası mevcuttur.

Çalışmanın okuyanlara faydalı olmasını dilerim. Çok öğrencim esere katkı sağladı. Var olsunlar. Tenkitleri memnuniyetle kabul edeceğimi ilan edeyim. Benim için artı değerdir. Seviniyim. Farklı bakışlar zenginlik katacaktır.

Çalışmayı Türkçeye ilgilenen kim varsa onların aziz emeklerine adadım.

1. CÜMLE

1.1. Cümle bilgisi

Cümleyi, cümle çeşitlerini; cümledeki öbekleri, öbeklerin kuruluş ve görevlerini; ögeleri, ögelerin oluşum ve özelliklerini inceleyen dil bilgisi dalına **cümle bilgisi** denir.

Osmanlı Türkçesinde *nahiv*, Arapçada *nahv* veya *binâ 'u 'l-cümle*, Farsçada *nahv*, İngilizcede *syntax*, Almancada *syntax*, Fransızcada *syntaxe*, Rusçada *синтаксис* olan **cümle bilgisi** Türkçede değişik terimlerle adlandırılmıştır: *Tümce bilgisi, tümce bilim, sözdizimi, sözdizim...*

Cümle bilgisi dalında ele alınan konular şunlardır:

1. Öbekler: Kelimeden büyük cümleden küçük birleşmelerin kuruluşunu, görevlerini ve özelliklerini içerir.
2. Ögeler: Cümleyi kuran yapı taşları olarak ögeler, kuruluşu ve özelliklerini içerir.
3. Cümle: Öbeklerin ve kelimelerin fiil yönetiminde bağlantı kurallarına göre birleşerek oluşan cümlelerin kuruluşunu; anlamca, yapıca, yüklemce ve dizilişçe görülen çeşitlerini içerir.

Cümle bilgisi; ses bilgisini, biçim bilgisini, anlam bilgisini de görev sahasına çağırarak kapsamlı dil bilgisi alanıdır. Cümlede yer alan ekler biçim bilgisini, eklerin değişken biçimlerinden uygun olanını seçmek ses bilgisini, bütün bunların anlamlı olmasını sağlamak anlam bilgisini ilgilendirir. Dolayısıyla cümle bilgisi, *cümle* kelimesinin anlamına uygun olarak bütüncül bir dil bilgisi alanıdır.

Bütün diller kendi çevresi dâhilinde kendince yeterlidir. Dillerin bazılarını üst veya ast, bazılarını ileri veya geri, bazılarını güçlü veya zayıf diye nitelendirmek dil ırkçılığının akademik tarafıdır. Diller işlenerek çok kapsamlı hale gelir, eser vererek kelime zenginliği ortaya çıkar; ancak dillerin hiç biri o millet için yetersiz değildir. Çünkü her dil ihtiyacı olan yapı ve anlamı ya üretir, ya da başka dillerden karşılar. Her ihtiyacını kendi kaynaklarından karşılayan hiçbir dil yoktur.

1.2. Cümle

Durum, duygu, düşünce, olay veya yargıyı bildirmek üzere açık veya gizli olarak ek-fiille çekimlenmiş bir isme veya çekimlenmiş bir fiile sahip olan anlam bütününe **cümle** denir.

Kelimeler bir araya gelince öbekleri veya cümleleri, öbekler cümleleri, cümleler sözceyi, sözcüler metni, metinler bağlamı, bağlam hayatı bütünler. Cümle, dilin anlamlı tarafının başlangıç noktasıdır.

Cümle bazen bir kelimedir ve bu bir kelime insanın meramını anlatmaya yeter, bazı durumlarda ise, söylemek istediklerimiz için cümle sınırları dar gelir, metin düzlemine geçeriz (Yüksel, 2006, s. 114). Bu durumda cümleyi de metin düzlemi içinde görmek, anlatımın eksik kaldığı yerde cümleyi metin içinde düşünmek gerekir.

Türk dili araştırmacılarının cümle tanımlarında dikkat çeken noktalar şunlardır:

Kendi kendine yeten bir yargı (Banguoğlu, 2015, s. 522);